

JÓZSEF ATTILA MAKÓI TÁMOGATÓI A POLITIKAI KÜZDELMEKBEN

NÉHÁNY ADALÉK — A TÖRTÉNELMI HŰSÉG KEDVEÉRT

Se szeri, se száma azoknak a műveknek, visszaemlékezéseknek, amelyek József Attila makói éveivel foglalkoznak. Ezek az írások arról is igyekeznek számot adni, hogy az árvakenyérre jutott, a nehéz gyermekorból serdülőkorba jutó, eszmélő diákot milyen eszmei-politikai hatások érik a Horthy-rendszer első éveiben a Maros-parti kisvárosban. Ennek ellenére a kritikai irodalom bizonyos vonatkozásban továbbra is adós a vidéki magyar kisváros, Makó 20-as évek eleji társadalmi-politikai életének hű rajzával, amely a maga ellentétes, de végső fokon mégis pozitív hatásával az első lökést adta József Attila emberi és költői indulásához.

Emellett az eddig megjelent írásokban pontatlanság, a történelmi tényeknek nem egészen megfelelő magyarázat is előfordul, s ez torzulást idéz elő a költő makói éveinek, s külön a haladó, liberális értelmiségiekből álló pártfogói kör szerepének megítélésében.

Mindegyik munka — érthetően — kiemeli azt a kedvező történelmi körülményt, hogy Makón igen erős a plebejusi Kossuth-szellemből és a Justh-hagyományból táplálkozó ellenzékiesség. Örömmel mutatnak rá, hogy a magyar kisvárosok történetében szinte egyedülállóan felvilágosult, haladó, polgári, kispolgári értelmiségi csoport jött létre, amely erőteljesen rányomta bélyegét a város társadalmi, kulturális életére, s ezzel bizonyos tekintetben kiemelte Makót a magyar vidék provinciális elmaradottságából.

Mindezt nem lehet tagadni. Ezzel azonban az igazságnak csak egyik részét mondtuk el, mert Makó társadalmi-politikai életét, légkörét az ellenzékiesség mellett a nacionalista, sovinszta uszítás, a keresztény nemzeti kurzus ideológiája, az ellenforradalmi erők, Horthy sógorának, Purgly főispánnak és megyei nagybirtokos társainak, a vármegyei dzsentrieknek, a Gazdasági Egyesület kulájkjainak uralma is jellemezte. Igaz, a makói proletárok, a napszámások és hagymakertészek hűek maradtak az ellenzékiességhez, azonban az ellenforradalom fasiszta diktatúrája azt például meg tudta akadályozni, hogy ellenzéki képviselő győzzön az országgyűlési választásokon.

Eppen ezért egyoldalú az, ahogyan Saitos Gyula ír József Attila Makón című könyvében a makói ellenzékiességről, a város politikai légköréről. Ennek az egyoldalúságnak csak egyik megnyilvánulása, hogy „elfelejti” megírni: a Makói Friss Újság (amelynek hosszú időn keresztül ő a felelős szerkesztője) kormánypárti újság volt, s elmosza a lapja és az ellenzéki, liberális Makói Reggeli Újság közötti különbséget. Bár az igazság az, hogy a kormánypolitika szolgálata mellett volt bizonyos lehetősége egy-egy József Attila-vers közlésére, s más, enyhén liberális gesztusra.

A társadalmi-politikai háttér helytelen felrajzolásából következik azután, hogy az Espersit Jánosból, Könyves Kolonics Józsefből, Fried Árminból, Kesztnér Zoltánból, Diósszilágyi Sámuelből és másokból álló liberális értelmiségi csoport szerepének megítélésében is egyoldalúság tapasztalható. Az írások előszeretettel a polgári radikalizmus képviselőinek nevezik József Attila makói értelmiségi támogatóit, főleg az első világháború előtti tevékenységük alapján, miközben — nekem úgy tűnik — kissé elfeledkeznek a forradalmak, a Tanácsköztársaság, az ellenforradalom első éveinek rájuk gyakorolt ellentmondásos, sok tekintetben negatív hatásáról. Az események, a tények ugyanis arról tanúskodnak, hogy nézetekben, eszmei-politikai felfogásukban bizonyos törés állt be a forradalmak idején. A Tanácsköztársaság, mint valami történelmi vízválasztó, az egyik oldalra állította a munka társadalmának, a szocialista jövőnek híveit, a másik oldalra pedig a polgári társadalom s a régi világ minden rendű-rangú védelmezőjét. S bármennyire is ellenségüknek tekintették Espersiték az arisztokráciát, a feudális maradványokat, a középkoriságot, mégis a barikád azonos oldalára kerültek a történelem e halálra ítélt erőivel.

József Attila makói pártfogói között elismerten a legnagyobb tekintéllyel dr. Espersit János rendelkezett, aki irodalmilag, művészetileg a legképzettebb volt, s politikailag is a legtöbb tapasztalattal rendelkezett. Espersit politikai „fejlődése”, állásfoglalása, közéleti tevékenysége tulajdonképpen tükrözi az egész csoport eszmei-politikai jellegét. Nos, Espersitről mint a József Attilára legnagyobb ha-

tást gyakorló makói személyiségről elég sokat írtak már, azonban néhány fontos momentumot elhallgattak 1919-es tevékenységéről.

Ezzel kedvezőbb színben tüntették fel akkori szerepét, tevékenységét.

Polgári korlátairól, meg arról írtak, hogy nem értette meg a Tanácsköztársaság szükségességét, de azt már elhallgatták, hogy publicisztikai tevékenységével harcolt a kommunisták, a proletárforradalom ellen. Elhallgatták ezeket a momentumokat, mert ez már nem vágott bele abba a pozitív képbe, amelyet a 20-as évekbeli bátor ellenzéki Espersitről rajzoltak. Pedig e nélkül a 19-es momentumok nélkül nem lehet megérteni Espersit későbbi tevékenységét sem.

Espersit János 1918 novemberében érkezett haza a frontról, s mint tekintélyes republikánust és Károlyi-párti politikust a makói Nemzeti Tanács, később pedig a Csanád megyei Nemzeti Tanács elnökévé választják. Lapjában, a Makói Független Újságban a polgári demokratikus forradalom célkitűzéseiért harcol, de már elég korán felemeli szavát a forradalom „túlzásai”, a szociáldemokrata, kommunista törekvések ellen. (A makói szociáldemokraták egy része egyetértett a kommunisták törekvéseivel.) 1919. január 5-én, vasárnapi vezércikkében, amelynek jellemzően „A terror” címet adta, a kommunisták „felforgató” tevékenysége ellen irányítja a tüzet, és felkiált, hogy „a vörösek munkás diktatúrát akarnak”, s ez szerinte óriási veszélyt jelent, s ellene szervezkedni kell.

Espersit következetesen polgári állásponton áll, igaz, demokratikus elképzelései vannak (lapjában közli például a Munkástanács és a szociáldemokrata párt híreit, felhívásait, közleményeit, miközben polemikát folytat velük), de polgári volta következtében fokozatosan szembekerül a progresszív erőkkel, a munkásosztállyal, a kibontakozó proletárforradalommal. Ezért nem lehet egyetérteni Péter Lászlóval, aki Espersitről 1955-ben írt könyvében a következőket állítja:

„...nem értette meg a proletariátus hatalomra jutásának történelmi szükségességét. De az is bizonyos, hogy tisztánlátását jórészt a helyi események zavar-
ták meg, amelyekben a vezető szerepet a munkásság hivatott képviselői elől
afféle szellebélelt exaltált karrieristák ragadták magukhoz, mint Boromisza, aki
a munkásosztály vállaira emelkedve szerette volna a kormánybiztosságot, főispán-
ságot kezébe kaparintani.”

Könyvének más helyén arról beszél, hogy „Makón a polgári forradalom alatt jórészt méltatlan elemek, karrieristák sajátították ki a munkásosztály kép-
viseletét, olyanok, akiket sem származásuk, sem múltjuk nem tett alkalmassá,
hogy a hatalmat a munkásosztály nevében és érdekében gyakorolják”.

Az igaz, hogy Boromisza Jenő, aki különben nagy hatású szónok volt, 1922-ben megtartott bírósági tárgyalásán szánta-bánta „bűneit”, és lehet, hogy 1919-es tevékenységét egyéni érdekek is vezették. Azt sem lehet tagadni, hogy a Tanácsköztársaság makói vezetői között voltak olyanok, akik csak színleg tették magukévá a kommunista eszméket. Egyes vezetők jellembeli gyengeségei, emberi vagy éppen politikai hibái azonban nem változtathatták meg azt a történelmi tényt, hogy tevékenységükben a tömegek törekvései, s a történelmi fejlődés szükségzerűsége jutott kifejezésre. Ezért a Péter László említette „zavaró körülmények” nem játszhattak jelentős szerepet Espersit tisztánlátásának megzavarásában. Másrészt az is tény, hogy a jellembeli, emberi gyengeségekkel rendelkező, s belsőleg szociáldemokrata vezetők mellett nem kevés kommunista vezető is volt Makón, aki szívvel-lélekkel, becsületesen szolgált a Tanácsköztársaság ügyét.

Ez annál inkább is így volt, mert Makón már korán, 1918 december elején aránylag erős kommunista pártszervezet jött létre, amelyben olyan nagytekintélyű s a Tanácsköztársaság idején fontos szerepet betöltő és később mártírhalált halt, vagy az illegális munkában is részt vevő kommunista vezetők tevékenykedtek, mint például Szoboszlai Imre, Lajtos István, Farkas Imre, Cser József, Diós Sándor, Szabó János és mások. Nem egyes „egzaltált vezetők” túlzásai vagy emberi hibái fordították szembe Espersitet a proletariátussal, hanem saját polgári álláspontja. Ez a magyarázat azért is elfogadhatóbb, mert az a hírlapi vita, amelyre Péter is hivatkozik, s amelyben a szociáldemokraták és kommunisták Espersit háború alatti viselkedését bírálták (azt állították, hogy nádpalcázta a katonákat), illetve a csendőrök földéaki brutalitását kifogásolták, csak január második felében kezdődött, holott Espersit már azelőtt is jelentetett meg kommunistaellenes cikkeket. (A nádpalcázás vádja valószínűleg nem állja meg a helyét, de a csendőrök védelmezéséért méltán bírálhatták Espersitet!)

Figyelemre méltó sajátossága a makói eseményeknek, hogy itt az osztályerők polarizációja, a tömegek forradalmasodása hamarabb végbemegy, mint vidéken általában. Az ellenforradalmi erők, a régi rend hívei itt már 1919. január végén ellentámadásra határozták el magukat, hogy megállítsák a forradalmat, de a január 30-i csendőrsortűz olyan felháborodást váltott ki, hogy a csendőrséget ki-

úzik a városból, s tulajdonképpen a munkásság szervei, a felfegyverzett katonák veszik át a hatalmat. A polarizáció azt is jelenti, hogy a korábbi polgári és kispolgári ellenzéki erők hamar szembekerülnek a proletár erőkkel.

Mivel magyarázható ez? Véleményem szerint azzal, hogy Makó évtizedeken keresztül ellenzéki város volt. A hagymakertészek, de a parasztság zömét alkotó kis- és középparasztok (a feudalizmust már a múlt század közepén felszámolták Makón), a kispolgárok, értelmiségiek az ellenzéki Justh-párt mögött sorakoztak fel, eszmei-politikai tekintetben tehát már korábban megtették azt az utat, amit a polgári és kispolgári politikai erők általában csak az októberi forradalomban tettek meg. Ez azt is jelentette, hogy Makón az ipari munkások, agrárproletárok, a kizsákmányoltak, akiket nem elégített ki a polgári forradalom, már korábban igyekeztek tovább lépni e forradalom keretein, a polgári erők pedig hamarabb védelmére keltek saját veszélyeztetett érdekeiknek.

Espersit nem csatlakozott a puccsot megkísérlő ellenforradalmi erőkhöz, de tény, hogy hamar megértette: a forradalomban egyre inkább a polgárság és proletariátus harcáról van szó, s ő következetesen kitartott a polgári, a liberális demokrácia régóta hirdetett és számára szent eszméi mellett. Ezzel magyarázható kommunistaellenes hírlapi agitációja.

Az adatok azt bizonyítják, hogy a megyei Nemzeti Tanács elnöki tisztről való lemondása után sem vonult vissza a politikai élettől (ellentétben Péter László állításával), hanem lapjában centrista álláspontot foglalva el, bírálta mind a jobboldali, mind a baloldali „szélsőségeket”. A február 23-i, március 2-i és 9-i vezércikkekben a helyzet stabilizálásáért, a polgári forradalom vívmányainak megszilárdításáért száll sikra. Március 16-i cikkében a baloldali „terrorförekvések” ellen menndörög. Március 23-án (a Tanácsköztársaság kikiáltása után 2 nappal), miközben közli lapjában a hivatalos közleményt, vezércikket ír a nagy eseményről. Bizonyos fokig megértően veszi tudomásul, hogy az új hatalom a kizsákmányolás megszüntetésére törekszik, és mindenki a munkájából él majd meg, írását mégis azzal zárja, hogy „mindenféle diktatúra zsarnokság!” (Lapját ezután szocializálták.)

A Tanácsköztársaság Makón csak alig egy hónapnál tovább tartott (már április 27-én szerb megszállás következett), ezalatt Espersit visszavonult a politikai, közéleti tevékenységtől. A város kiürítésekor túszként őt is elszállítják (Náway Lajos földéaki nagybirtokossal és jó néhány makói vagyonos polgárral együtt), amiben lehetett bizonyos szerepe egyes vezetőkkel való korábbi ellentétének. Tény, hogy Budapestten Ormos Ede, volt makói, illetve vásárhelyi szociáldemokrata újságíró, a Pesti Hírlap szerkesztője közbenjárására szabadon engedik.

Az eset megrázza Espersitet, s ez is hozzájárul ahhoz, hogy még kevésbé értse meg a Tanácsköztársaságot. A Makói Reggeli Újság-ban 1923. április 27-én, az eset negyedik évfordulóján megjelent cikkében arról írt, hogy „Makó újravárosi állomásáról kifutott a halálvonat, s vitte magával a proletárdiktatúra haláljelöltjeit”, majd továbbra is azt bizonygatta, hogy a Tanácsköztársaság Makón „néhány ember terrorja” volt. Azonban ugyanebben a cikkében — mint ahogy korábban — elítélte a fehérterror is. A kommunistákkal szembeni ellenszenvét, fenntartását bizonyítja, hogy a perbe fogott Zombori Lajosnak, a makói városi intéző bizottság (direktórium) volt elnökének jogi védelmét csak azért vállalta el 1920-ban, mert tudta: védence sohasem volt kommunista, ami a bírósági tárgyaláson ki is tűnt. (Zombori azt vallotta, hogy szociáldemokrata felfogású volt mindig, nem értett egyet a kommunista eszmékkel, s csak a köznyugalom fenntartása érdekében vállalta el az intéző bizottság elnöki tisztségét.)

Espersit és társai politikai felfogásának, nézeteinek a Horthy-rendszer első éveiben tehát fontos jellemzője a Tanácsköztársasággal, a proletárforradalommal, a kommunista eszmékkel való szembenállás. Ugyanakkor erőteljes a ragaszkodásuk a polgári liberalizmus eszméihez is — ez azonban már mást jelent, más takar, mint az első világháború előtt. Espersit nem tudta azt az utat megtenni, amelyet költő barátja, Juhász Gyula megtett a liberalizmustól, a polgári radikalizmustól a proletárforradalom igazságának megértéséig. Ebben talán a következő okok játszottak szerepet: Espersit vidéki kisvárosokban élt, a „vidékiesség” politikai, eszmei fejlődésében korlátokat szabott; a helyi munkásság, munkásmozgalom fejletlensége következtében nem tudta megfelelően megérteni a kapitalista társadalom életének belső mozgató rugóit, a munkásosztály szerepét; a Justh Gyula-féle liberalizmuson nevelkedett, amely időnként szövetségre lépett a szociáldemokráciával, de azt csak segédcsoportjának tekintette.

József Attila makói pártfogói várakozással tekintettek a világháború, a forradalmak, az idegen megszállás zűrzavarából (ahogy ők látták) kibontakozó új rendszer elé. Erősen bíztak abban, hogy az új rezsím stabilizálódása az októbrista.

eszmék, a liberalizmus alapján megy végbe. Igaz, a fehérterror megrémítette őket, amelyet azonban mégiscsak amolyan „kilengés”-nek tartottak, s ellene különben bátran felemelték szavukat. Espersit üdvözli lapjában, az újra meginduló Makói Független Újságban 1920. március 30-án az idegen megszállás megszűntével a városba bevonuló „nemzeti hadsereget”.

Espersiték néhányat átvesznek a nemzeti kurzus politikai jelszavaiból, kárhoytatják az „átkos testvérháborút”, a „nemzeti egység” ígézetében élnek, de szüntelenül hirdetik a liberális eszmét és a szabadságjogok, az általános titkos választásjog, a sajtószabadság, szervezkedési szabadság, az egyenlőség, testvériség bajnokaiként lépnek fel. Részt vesznek a vármegyei és városi közéletben, ahol fellépéseiket is ezek az eszmék s a makói szegény lakosság érdekei vezérlik.

Politikai szereplésükből, közéleti megnyilvánulásaikból kibontakozik, hogy a Horthy-rendszer első éveiben tipikus kispolgári illúziók rabjai. Az egymást váltó kormányoktól, a Bethlen-kormánytól, a polgári demokráciáért síkraszálló kispolgári erőktől várják dédelgetett liberális eszméik gyakorlati megvalósítását, életbe való átültetését.

A magyarországi ellenforradalmi rendszer kiépítésének csak egyik részét oldotta meg a horthysta fehérterror. Horthyéknak a kezére játszott az, hogy a Tanácsköztársasággal, a „gyűlölt kommunizmus”-sal való szembenállás egy táborba lökte az olyan, korábban ellenséges politikai erőket, mint a földbirtokos reakció és a polgári, kispolgári liberalizmus, vagy az arisztokrácia és a Nagyatádi Szabó-féle kiscgazdapárt mögé felsorakozó, s a szocializálástól megrettent kulákság.

Az első világháború, a forradalmak idején a parasztság földéhsége, a feudális terhekkel teli falu feszítő társadalmi ellentétei óriási mértékben megnövekedtek, s a kiépiülő fasiszta diktatúra a Tanácsköztársaságnak a földkérdésben elkövetett hibáit is kihasználva, nagyfokú földreform-demagógiával lépett fel. A parasztság nem jelentéktelen része, elfordulva a munkásosztálytól, bedőlt ennek a demagógiának, s az új rendszertől várta földéhségének kielégítését. Ez mutatkozott meg a makói eseményekben is.

Makó a Magyarországon kivételt jelentő amerikai típusú agrárfejlődés útját járta meg a múlt században — többek között ezzel magyarázható ellenzékisége. A kis- és középparasztkok, a hagyomakertészek, az önálló kisegzisztenciák városa volt — kifejlődő, s egyre erősödő konzervatív szellemű nagygazda réteggel. E réteg már a Tanácsköztársaság idején lázadott a munkáshatalom ellen (Vásárhelyi Kálmán megölése!). Majd a Horthy-rendszer első éveiben a hagyományos 48-as szellem örökösének tüntetve fel magát, a földreformot hirdető Nagyatádi-féle kiscgazdapárt mögé igyekezett felsorakoztatni a város egész parasztságát.

A megtévesztett paraszti, kispolgári tömegek úgy gondolták, hogy a kiscgazdapárt olyasféle nagy egységsszervezete lesz az új rendnek (amely méghozzá a parasztságra épül!), mint a Tanácsköztársaságnak volt a szakszervezet. Az 1920-as nemzetgyűlési választásokat megelőzően a szerveződő Keresztény—Keresztyén Kiscgazda és Földmivospárt helyi választmányába például a kiscgazdák és termelők 60, a földmunkások 30, az iparosok 20, a kereskedők 5, a szellemi munkások 5, a város belterületén levő korábbi ellenzéki szellemű 48-as olvasókörok 5—5, a külterületiek pedig 4—4 tagot delegáltak. Sikerült megtéveszteni a régi ellenzéki Justh-párt híveit is, akik közül néhányan szerepet vállaltak az új párt vezetőségében, bár ott mindvégig az úri birtokosok, a konzervatív kulákok és egyre inkább a hatalom helyi képviselői játszottak vezető szerepet.

Espersiték is jórészt a paraszti, kispolgári tömegeket megtévesztő illúziók áldozatai. Könyves Kolonics József a nagylaki kerületben a kiscgazdapárt jelöltjeként fellép az 1920 júniusi nemzetgyűlési választásokon. Espersit Makón párton kívüli jelöltként vesz részt a választási harcban. Kijelenti, hogy a kiscgazdapárt áll legközelebb hozzá. de nem tartja elég haladónak. Köztársasági érzelmű lévén, konzervatívoknak tekintette a szabad királyválasztó kiscgazdákat, meg az sem tett neki, hogy az arisztokratákkal szövetkeztek. Makón Espersit a hat jelölt közül (rajta kívül mind kiscgazdapárti) a győztes Nyéki József után a legtöbb szavazatot kapja, s megelőzi Wagner Károlyt, az ellenforradalmi székely hadosztály volt tisztjét, aki a hivatalos körok minden módon támogatott jelöltje, s Tarnay Ivort is, az ellenforradalmár vármegyei főtisztviselőt. Nyékire 9268-an, Espersitre 2023-an, Wagnerre 1432-en, Tarnayra 789-en szavaznak. (A többi jelölt jelentéktelen figura.)

Jellemző, hogy a makói tömegek Nyéki József tanyai tanítót, a régi, ellenzéki függetlenségi Justh-párt volt tagját támogatták, s hátat fordítottak az ellenforradalom fehérterrorista képviselőinek. Ugyanakkor Espersit, aki sokkal tekintélyesebb tagja és harcosa volt a régi Justh-pártnak, mint Nyéki, csak mérsékelt sikert ér el. Ennek az lehet a legfőbb oka, hogy a parasztság inkább a földreform-

mot ígérő kiscgazdapártban, s e párthoz csatlakozó régi ellenzéki Nyékiben bízott, mint a haladóbb álláspontot képviselő Espersitben, aki mégiscsak a polgári liberalizmus képviselője volt, s kissé távolabb állt a parasztságtól. A földreform-illúzió ekkor még hatalmában tartotta a parasztságot. (Az is érdekes, hogy elég széles körű volt a szavazati jog. Ekkor 15 122-en, két év múlva, 1922-ben pedig már csak 6000-en szavazhattak! Ebből is kitűnnek az ellenforradalmi korszak első éveinek sajátosságai.)

Espersit politikai nézetei, liberális eszméi formailag nem sokban különböznek azoktól, amelyeket 1912-ben vagy 1918-ban hirdetett, de tartalmilag mégis lényeges különbség van közöttük. Nemcsak azért, mert szembenáll a Tanácsköztársasággal, s annak minden örökségével, hanem azért is, mert liberalizmusa az ellenforradalmi rendszer keretei között mozog. Liberalizmusuk 1918-ban és előtte a forradalmi erőkkel való szövetséget jelenti, a 20-as évek elején pedig objektíve az ellenforradalomnak nyújtott támogatást.

Ez nem mond ellent jóhiszeműségüknek és egyéni becsületességüknek. Meg voltak győződve arról, hogy a liberális erők Magyarországon is olyan demokráciát tudnak kiharcolni, mint amilyen Nyugaton van. Úgy vélték, hogy a két szélsőség — az arisztokrácia uralma, illetve a „kommunista diktatúra” — bukása után lehetőség nyílik a liberalizmus győzelmére. Nézeteik leginkább a Rassay-párt, vagy a Vázsonyi-féle demokrata párt, a Horthy-rendszer polgári ellenzékének politikai eszméihez álltak legközelebb. A liberalizmus győzelméért harcoltak — nem vették észre, hogy a pártok, az uralkodó osztályok egyes csoportjai közötti politikai harcok eltakarják a lényegét, azt, hogy az ellenforradalmi különítmények terrorhadjárata, a munkásság és szegényparasztság megfélemlítése, gúzba kötése nyomán a nagybirtokos úri osztály és a burzsoázia visszaszerezte gazdasági és politikai hatalmát. Arathatott győzelmet a kiscgazdapárt a választásokon, a hatalom kulcspozíciói szilárdan az arisztokrácia és a fináncstőke kezében voltak, amelyet a tisztikülönítmények, a horthysta „nemzeti hadsereg” és rendőrség korlátlan (vagy kevéssé korlátozott) terroruralma szavatolt.

Azonban az első évek után megkezdődik kiábrándulásuk. Elkeseredetten látják, hogy a liberális célkitűzések megvalósítása egyre késik. Bethlen enyhén liberális szólamai, intézkedései újra bizonyos reményeket ébresztenek bennük. 1921—22-ben már ellenzéki álláspontot foglalnak el, bírálják a kiscgazdapártot, a régi ellenzéki 48-as, sőt 49-es szellemet élesztgetik, de a különítményesekkel, az ébredőkkel szemben Bethlent támogatják. 1923 áprilisában a Csanád megyei törvényhatósági bizottság támogatásáról biztosítja Bethlent. Espersit is felszólal a vitában, ellenzékiességét hangoztatja, de „mivel Bethlen szembeszáll bármely oldalról jövő felfordulással”, ő is megszavazza a határozati javaslatot.

1922-ben megkezdik a korábbi ellenzéki Justh-párt örökébe lépő ellenzéki Kossuth-párt újjászervezését. (Országosan gróf Batthyány Tivadar a párt vezetője, ellenzéki októbriista programmal.) Az 1922 májusi országgyűlési választásokon Nyékit, a korábbi nemzetgyűlési képviselőt indítják, most már ellenzéki programmal. Az 1918—19-es ellenforradalmi kormánybiztos, majd polgármester Petrovics György, a kiscgazdapárt jelöltje azonban győzelmet arat. Igaz, csak mérsékelt többséggel. Petrovics 3167, Nyéki 2940 szavazatot kap. (9000-rel kevesebb a választásra jogosultak száma, mint 1920-ban!) Petrovics győzelme elsősorban annak tudható be, hogy az ellenforradalmi rendszer megvonta a szavazati jogot azoktól a munkás- és szegényparaszt-tömegektől, amelyek az ellenzéki Nyékire szavaztak volna, s emellett még nyílt szavazást vezetett be — csendőrterrorral.

Ekkorra Espersiték ellenzéki politikai tevékenysége mind határozottabbá válik. A fő tüzet az ellenforradalom szélsőségei, a fajvédők és különítményesek, az ébredők ellen irányítják, de a kormányt is erőteljesen bírálják. Könyves Kolonics a tanácsköztársasági vezetők, vöröskatonák bíróságai perében már kommunistáknak is védőügyvédül szegődik. Egyenességüket bizonyítja, hogy az ellenforradalom légkörének hallatlan nyomása ellenére egyre kevesebb a Tanácsköztársaságot vagy a kommunista eszméket bíráló megnyilvánulásuk.

Az ellenforradalom első éveinek eltelte után kezdik felismerni, hogy néppellenes rendszer épült ki Magyarországon. Espersit a Makói Reggeli Újság 1923. április 1-i (húsvéti) számában megállapítja: „azok a hatalmas intézmények, amelyek a helyesen berendezett államot alkotják, hiányzanak.” „Hiányzik a gazdasági szabadság, a közsabadság béklyóba van kötve.” A közéleti tisztaságot, „a nepotizmus, a klikk- és különítményuralom” megszüntetését követeli, s azt, hogy a műveltséget, a tudást tegyék mindenkinek hozzáférhetővé. Egy másik cikkében, amelyet az októberi forradalom ötödik évfordulójára írt, védelmébe veszi a polgári demokratikus forradalom célkitűzéseit. Hangsúlyozza: „Tisza halála nem bizonyítja, hogy igaza volt. Az októberi forradalom elbukása pedig azt nem, hogy

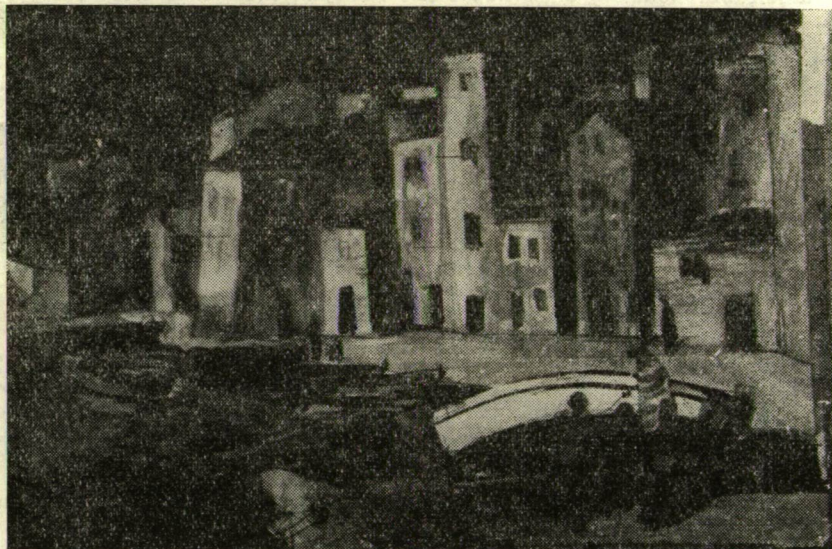
célkitűzései helytelenek.” Kesereg azon, hogy ígérnek csak a jogrend helyreállítását, „a földreformot pedig újra kaptafázzák, de még így is szorítja egyeseket”. Nincs alkotmányos rend — állítja — s a kormányzó hatásköre sincs megállapítva.

Mind Espersit, mind Könyves Kolonics bírálja Nagyatádit, a kisgazdákat, mert elárulták a parasztság ügyét. A városi képviselőtestület ülésén Könyves Kolonics Nagyatádi bűnéül rója fel, hogy „a szerzett politikai jogok megcsonkításában” közreműködött, s fedezte az erőszakos választásokat. Espersit Dózsa Györggyel állította szembe és lesújtó véleményt mondott róla: „Nagyatádi nemcsak hogy nem a kisgazdák vezére, hanem a nagybirtokosok szolgája, mert hirdetett elveit a hatalom birtokáért feladta.” Kezdenek rádöbbenni arra is, hogy az uralkodó osztály egyes csoportjainak parlamenti vitái nem mások „urak játékainál”.

Ugyanakkor illúzióiktól sem tudnak teljesen megszabadulni. Espersit úgy véli, hogy „a különféle osztályok ellentétes érdekeit össze kell egyeztetni”. A lerombolt alkotmány helyreállítását az ellenzékétől várja. Azt hiszi: ha a parlamenti választásokon az ellenzék győzne, akkor az megvalósíthatná a polgári demokráciát. Ezért követel az 1922-es terrorválasztás után demokratikus választásokat. A helyi közéletben szembefordulnak a hatalom képviselőivel, de Espersit hangsúlyozza, hogy Petrovics országgyűlési képviselőt barátjának tekinti, s bízik abban, hogy „politikai útjuk újra találkozik”.

A tények vizsgálata azt bizonyítja tehát, hogy József Attila makói értelmiségi pártfogói az illúziókkal vegyes kispolgári ellenzéki eszmét, a polgári liberalizmus és népszerűség, a humanizmus eszméit képviselték és hirdették. Az ellenforradalom első éveinek csalódásai és nehéz felismerései után kemény indulatú ellenzéki küzdelmet folytattak, bár e küzdelmük megmaradt az ellenforradalmi rendszer engedélyezte keretek között.

Mindez nem cáfolja pozitív szerepüket, hiszen ellenzéki liberális eszmék, humanizmusuk, a fehérterror elleni bátor kiállásuk, politikai küzdelmük elegendő volt arra, hogy az ellenforradalom dermedt világában eszmei bátorítást nyújtsanak az éllettől, a jövővel viaskodó, a lázadó verseket író diákköltőnek, József Attilának.

Ezüst György: Jugoszláv táj